

PEDAGOGIK – FYRA OLIKA PERSPEKTIV

Pedagogik kommer av det grekiska ordet *paidagogos*: ”barnledare”, dvs slaven som förde barnet till undervisningen

Didaktik kommer av det grekiska ordet *didaktikos*: lämplig att undervisa och *didaskhein*: lära ut, undervisa

De tre didaktiska frågorna är:

VAD? (innehåll) HUR? (metod) VARFÖR? (kritisk granskning)

(En teori om kunskap och lärande är avhängigt teoribildarens *människosyn*, *samhällssyn* och *kunskapssyn*.)

Pedagogikens ursprung: filosofi

1910 Den förste pedagogikprofessorn i Sverige, i Lund, Bertil Hammer

1940-t Två discipliner: *psykologi* ”avknoppades” ur pedagogiken

1940-t Ur praktiskt filosofi uppstod *sociologi*

1990-t Mot ursprunget: Pedagogisk filosofi

1. Olika infallsvinklar inom pedagogiken

Pedagogisk filosofi Målsättning: skolans styrdokument med utgångspunkt i en kunskaps- och människosyn
Värderingar: moral och etik (etik: moralens teori)
Handlingsmönster: metod (t ex Sokratiske majevtik)

Pedagogisk sociologi Gruppdynamik: lärare-elev, lärare-lärare, elev-elev, lärare-skolledare/förälder/politiker

Socio- kulturellt lärande: utifrån våra erfarenheter uppfattar vi omvärlden

Livsvärld och system: Jurgen Habermas (1929 -):” Vid tvångsfria möten i livsvärlden utvecklar människan ett förnuft, en rationalitet som inte är instrumentell utan kommunikativ. Kommunikationen bör erbjuda bekräftelsemöjligheter och bidra till samförstånd. Samtalet skall syfta till ömsesidig förståelse mellan jämlikar och vara oförställt, sant. I språkligt samspel kan människor då begripliggöra sin omvärld, samordna sina handlingar och därmed förändra sig själva och de yttre villkoren”. Skolan – systemet – lägger hinder i vägen för det symmetriska samtalet.(Svedberg, Zaar *Boken om pedagogerna*, Liber 1998, s 283)

Komparativ pedagogik Internationella jämförelser, t ex läroplansteori , ”alternativ” pedagogik m m

Pedagogisk
psykologi/filosofi

Utvecklingsstadier (Herbart, Piaget, Vygotsky,
Montessori, Steiner m fl)

Fenomenologi (Edmund Husserl, 1859-1938). I Husserls tidigare skrifter hävdas att fenomenologin skall beskriva de psykiska fenomenen utan att försöka förklara dem orsaksmässigt. Analys av olika människors varseblivningar och uppfattningar om verkligheten, hur de är uppbyggda och i vilken utsträckning de är giltiga. Gestaltpsychologin bygger på fenomenologin. Den helhetsbild som medvetandet bygger upp av en rad enskilda element (sinnesförmimmelser) är mer grundläggande än elementen var för sig. Denna helhetsbild uppvisar egenskaper som inte kan hänföras till enskilda element eller en enkel summering av dessa.

Fenomenografi. På 1970-talet utformade den s k Marton-gruppen (Ferenc Marton, f 1939) vid Göteborgs universitet en fenomenografisk pedagogik. Uppgiften var att förstå elevers uppfattningar av de företeelser och fenomen som de söker kunskap om. Lärarens roll: att försöka förstå det eleven förstår. Kvalitativt skilda sätt att erfara världen.

2. Några vetenskapsteoretiska tankemodeller

Positivism

Auguste Comte (1798-1857) Naturvetenskap, observation, experiment. Kunskap är atomistisk och additiv. Från del till helhet. John Locke ((1632-1704) Människan är tabula rasa – läraren flyttar kunnande från sig till eleven, eleven memorerar och återger lärarens kunskap

Hermeneutik

Tolkningslära – den grekiske guden Hermes hade till uppgift att uttolka gudarnas vilja för människorna
Kunskapsfältet vidgas till att omfatta människan som kulturvarelse. Ingen objektiv verklighet finns. Världen ses genom varje individs glasögon. Den *hermeneutiska spiralen*: Utgår från en helhet, bygger på med delar för en ny helhet osv.
Den fenomenografiska pedagogiken utgår från ett hermeneutiskt tänkande. Utgångspunkten för läraren är elevens tankar och föreställningar, elevens sätt att skapa mening. Lärande handlar inte om överföring av information utan om förändring av uppfattning. (Ferenc Marton, Roger Säljö, Thomas Kroksmark m fl)

Kritisk teori

Kunskap uppstår när människan medvetandegörs om och frigörs från det som binder henne.
Reflektion kring och kritisk granskning av tänkbara lösningar på aktuella problem.
Läraren presenterar och strukturerar stoff men fungerar samtidigt som handledare, samtalspartner och ”kritisk vän”.
Deltagarstyrning, problembasering.
Människan är inte bara formad av arv och miljö utan har också en skapande roll i samhällsutvecklingen. Självreflexion är viktig.

Forskaren är en aktiv deltagare i en förändringsprocess, (aktionsforskning). Jfr bl a med lärarens roll i PEEL (Project for Enhancing Effective Learning).

Det är naturligtvis inte täta skott mellan dessa modeller – de flesta forskare och praktiker hämtar teorier och metoder från olika traditioner – intar ett *eklektiskt* förhållningssätt.

Immanuel Kant (1724-1804) byggde både på Platons (427-347 f Kr) *rationalism*, dvs att kunskap är medfödd och frigörs genom logiskt-begreppsligt tänkande, deduktion, och på Aristoteles (384-322 f Kr) tankemodell, *empirismen*, att vi genom observationer och induktion får kunskap. (Aristoteles erkände dock Platons intellektuella reflexion och kombinerade dennes och sin egen vetenskapliga modell.)

Men Kant betonade att människans uppfattning av omvärlden är en konstruktion av hennes eget medvetande och hans filosofiska syn benämns *konstruktivism*.

Vi kan bara bli medvetna om ”das Ding fur mich”, aldrig ”das Ding an sich”.

3. Pedagogiska skolor

Majevtik Sokrates undervisningsteknik, förlöste den kunskap som finns hos människorna

Behaviourism John B Watson (1878-1958) Alla har samma genetiska förutsättningar, miljön betyder allt. Operant betingning: Organismens inläring är beroende av de belöningar eller bestraffningar som följer på ett beteende som skall läras. Burrus Fredrick Skinner (1904-1990): stimuli – respons (S R). “Ge mig ett antal barn och jag skall betinga dem så att en blir diktare, en tjuv, en idrottsman och en matematiker.”
Direkt inläring: trial and error samt indirekt inläring: observationer av omgivningen. Språk som nonchaleras sorteras ut. Programmerad inläring, inlärningsstudio. Social teknologi, risk för avhumanisering.
Psykiatri: beteendemodifikation, systematisk desensibilisering – skapar ångesthierarkier och lär patienter successivt handskas med farliga situationer.
(Jämför operant betingning med klassisk betingning – vid en signal, som förknippades med mat, började hundarna salivera. Pavlov, slutet av 1800-talet).

Kognitiv teori Kognition: tanke, intellekt. Hur får människan kunskap om verkligheten?

Metakognition: Vi tänker om hur vi tänker

Jean Piaget (1896-1980)

Stadie-teori, en genetiskt betingad utvecklingsteori: Barnet genomgår vissa stadier: 0-2 år: senso-motoriskt, 2-6 år: för-operationellt, 6-11 år: konkret operationellt stadium och 11-ca 15 år: formellt operationellt stadium. Undervisningen skall anpassas efter detta. Lika för alla barn. Kritik från bl a fenomenograferna: Piaget tog inte hänsyn till barnets sociala verklighet.

Skolan skall anpassas efter barnet, eftersom barn tänker på ett kvalitativt annorlunda sätt än vuxna. Dialogpedagogik, elevaktivt arbete. Barnet skall självt konstruera sin version av samhället. Människan har två sätt att ta sig an ny information för att bringa jämvikt i sitt tänkande, nämligen genom assimilation och ackommodation (förstärkning och omstrukturering).

Jerome S. Bruner (1915-)

Ny kunskap fogas in i tidigare förvärvat kunskap (jfr Piaget). Minnets viktigaste uppgift: att kunna plocka fram kunskap ur vårt mentala lager. Hur har erfarenheter kodats och bearbetats? Vilken beredskap har vi för att utnyttja våra intellektuella resurser för analys och syntes av verkligheten? Processen är viktig för att bearbeta information på olika sätt. (jfr Problembaserat lärande)

Lev Vygotsky (1896-1934)

Stadier som är stabila eller sensitiva, då barnet lär sig mycket. De oroliga eller kritiska perioderna infaller direkt efter födseln, därefter vid 1, 3, 7 respektive 13 års ålder. Läraren måste utmana barnets föreställningar, problematisera lärandet. Läraren skall ställa krav som ligger strax över den nivå där barnet befinner sig.

Psykodynamiskt perspektiv

En dynamisk växelverkan mellan den växande och dennes omgivning har gett upphov till benämningen ”psyko-dynamisk” teori.

Simund Freud (1856-1939) Att frilägga, medvetandegöra och fokusera på bakomliggande problem – och därmed ha möjlighet att upplösa dem. Psyko-sexuella faser i utvecklingen. Tre system i psyket: 1. Ett omedveten 2. Ett förmedvetet (återerinran av drömmar) 3. Ett medvetet. Jagets försvarsmekanismer (s 139)

Karen Horney (1882-1952) Våra problem skall också sökas i den kultur och den civilisation i vilken vi lever.

Konsekvenser för pedagogiken: Lyssna, försöka att förstå ”konstiga handlingar”.

Erik Homburger Erikson (1902-) Sociala krav och mönster har ett avgörande inflytande på barnets psykiska utveckling. (Psyko-sociala kriser) Intresse för människans medvetna ställningstagande till livets utmaningar. Kritiska perioder (8) – fastypiska behov. Eriksson studerar identitetsbildning utifrån de specifika förväntningar och krav som varje kris ställer. (*Barnet och samhället*, 1950, *Ungdomens identitetskriser*, 1968)

Konsekvenser för pedagogiken: Stöd till barnet, tonåringars behov av hjälp för att hitta sig själva, den vuxnes behov av stöd för att utvecklas.

4. Nio betydelsefulla pedagoger

Den tjeckiske pedagogen **Johan Amos Comenius** (1592-1670) formulerade VAD, HUR, VARFÖR? – frågorna i sin bok *Didactica magna*, ”Stora undervisningsläran”, år 1630. Undervisning och inläring (lärande) utgör komplementära storheter. Konkretion viktigt.

Johann Heinrich Pestalozzi (1746-1827), schweizisk pedagog och författare: folkskolans fader. Allsidig och harmonisk personlighetsutveckling, fostran till gemenskap. Hjälpt till självhjälp. Lära att lära – mindre betoning på kunskapsmängd. Rörelsernas och arbetets uppfostrande betydelse. Trots Pestalozzis praktiska misslyckanden kom hans teorier att få stark betydelse för pedagogiken ända fram till våra dagar. Skolbyn Pestalozzidorf i Schweiz drivs med frivilliga gåvor och där bor och undervisas föräldralösa flyktingbarn från hela världen. Pestalozzi-byar finns bland annat i Tyskland, Indien och England.

Den tyske pedagogen och psykologen **Johan Friedrich Herbart** (1776-1841, Kants efterträdare som professor i Königsberg 1809 och starkt påverkad av Pestalozzi) delade upp undervisningen i en Vad-fråga (ämnesteorin) och en Hur-fråga (ämnemetoden) och begränsade därmed den komplexa syn på undervisning som Comenius hade.

Herbartianerna, med sin etiska inriktning, strävade efter att utveckla barnets intellektuella, sociala och sedliga tillväxt. Etiken definierar målet, psykologin visar på vägen. ”*Psychologie als Wissenschaft*, 1824-25, anses vara det första arbetet i en fråga om den spekulativa filosofin skild psykologi. Undervisningen bör syfta till att väcka ett mångsidigt intresse hos eleven. Därigenom ökas elevens föreställningsmassa och gör henne/honom mottaglig för nya kunskaper. Metod: Styrning, disciplin och instruktion. Fem steg i undervisningsprocessen: Förberedelse (återkoppling till tidigare inläring), presentation (introduktion av nytt stoff), association (jämförelse, analys, kontrastering), systematisering (till vad kan man använda detta?) och slutligen tillämpning.

Reaktionen mot Herbart : Både i Europa och i USA började man i slutet av 1880-talet och början av 1900-talet diskutera utbildningens nytta istället för fostransaspekten. Arbetskraften skulle kvalificeras! Mål och verksamhet var en del av det politiska livet. Progressivismen uppstod: i en av sina första artiklar kritiserar **John Dewey** (1859-1952) Herbarts utbildningsfilosofi: Stoffet skulle anknyta till elevernas intressen och kunskapens nytta – en kritik av själva det herbartianska fundamentet, etiken. Progressivismen hade fyra hörnpelare:

1. Breddning av skolans funktioner, även elevens sociala verklighet uppmärksammas.
2. Man tar hjälp av forskning inom psykologi och socialvetenskap för att utveckla pedagogiska principer.
3. Anpassning av undervisning till olika individer och socialgrupper
4. Kultur kan demokratiseras utan att vulgariseras

Skolan blir ett instrument för att förändra samhället, men skolan skall ändå vara nyttig både för eleven och samhället. Nu handlar det inte bara om att reproducera en kultur utan att producera en framtid. Dewey hade en pragmatisk kunskapsuppfattning. Han använde själv termen instrumentalism – tänkandet är ett instrument för handlandet. Hur skall en ny demokratisk människa dansas i ett föränderligt samhälle? *The School and Society* publicerades 1899. Instrumentalismen innebar i sin tillämpning att undervisningen skulle byggas upp så att eleven skulle använda ting och begrepp – världen skulle bli synlig – ”learning by doing”. Ett antal efterföljare: William Kilpatrick med projektmetoden där eleverna arbetade i grupp med självvalda uppgifter och därigenom också lärde sig vilken betydelse gruppen har; Helen Parkhurst med den så kallade Daltonplanen, där man skulle lösa upp timplanen och arbeta med betingläsning; Georg Kerschensteiner med arbetsskolor – yrkesinriktade fortsättningskolor

Celestin Freinet (1896-1966) skapade ”arbetets pedagogik” utifrån en materialistisk människo- och samhällssyn. I början av 30-talet startade Freinet en skola i ett bergsområde i Vence. Händens och hjärnans arbete värderas lika.

Paulo Freire (1921-) kallade sin första bok *Utbildning för befrielse* (1967). Hans andra huvudarbeten är *Pedagogik för förtryckta* (1970) och *Kulturell kamp för frihet* (1972). 1998 gav han ut boken *Teachers as Cultural Workers*.

Loris Malaguzzi (1921-1994) var eldsjäl och inspiratör för de kommunala förskolorna i den norditalienska staden Reggio Emilia, start 1945 . ”Det finns inga absoluta sanningar” , ”Lydiga människor är farliga människor” och ”Barn har hundra språk” är tankar som styr pedagogiken.

Maria Montessori (1870-1952) baserade sin pedagogik på en psykologisk teoribildning som beskriver tänkandets utveckling och struktur – likheter med Piagets kognitiva psykologi. Hon omsatte sina idéer i Casa dei Bambini under 1900-talets första decennium. Sina erfarenheter skrev hon om 1909 i *Il metodo della pedagogia scientifica*.

Rudolf Steiner (1861-1925) skapade Waldorf-skolan, som hämtar sin näring ur antroposofin. Människans andliga utveckling är central. Den första skolan startades i Stuttgart 1919 för barnen till arbetarna vid cigarettfabriken i Waldorf-Astoria.

Ingrid Kjellqvist, Birgitta Sjöblom juni 2004